

3. Якім пытанням палітычнай тэорыі асветнікі надавалі асаблівую ўвагу?
4. Як вы думаеце, пазітыўную ці негатыўную ролю адыгралі ідэі Асветніцтва ў развіцці грамадства? Чаму?
5. Якія асаблівасці сістэмы поглядаў эпохі Асветніцтва маглі садзейнічаць развіццю рэвалюцыйных настрояў у грамадстве, а якія — наадварот?
6. Якія ідэі Асветніцтва пакладзены ў аснову галоўных дзяржаўных дакументаў ЗША?
7. Выкарыстоўваючы віртуальныя калекцыі музеяў, падбярыце ілюстрацыі да асноўных падзей эпохі Асветніцтва. Якія высновы можна зрабіць на падставе падабранай вамі «раскадроўкі»?

Тэма 2. РАСІЯ І СЛАВЯНСКІЯ НАРОДЫ

§ 27. Расійская дзяржава на парозе Новага часу (XVI–XVII стст.)

Якім чынам адбывалася фарміраванне самадзяржаўнай улады ў Расіі?

Якімі былі вынікі кіравання Івана III для Расійскай дзяржавы? Якія былі прычыны і наступствы Смутнага часу? Якім чынам у Расійскай дзяржаве запанавала дынастыя Раманавых? (Гісторыя Новага часу, 7 клас)

Утварэнне адзінай Расійскай дзяржавы. Кіраванне Івана Грознага. Да пачатку XVI ст. Маскоўскае княства змагло аб'яднаць многія рускія землі і скінуць татарскі прыгнёт. Нават вялікае Наўгародскае княства падпарадкавалася Маскве. Цяпер Масква стала безумоўным лідарам у рэгіёне. Вялікія князі Іван III і яго сын Васіль III дабіліся велізарных поспехаў не толькі ў аб'яднанні тэрыторый, але і ў з'яднанні насельніцтва.

N.B.

У 1472 г. вялікі князь Іван III узяў сабе за жонку пляменніцу апошняга імператара Візантыі Соф'ю Палеалог. Сама падзея на той момант не прынесла канкрэтнай палітычнай выгады, аднак яе значэнне стала зразумелым пазней, калі ў пачатку XVI ст. узмацненне Маскоўскай дзяржавы зрабілася рэальнасцю. Маскоўская дзяржава, імкнучыся павысіць свой міжнародны прэстыж, заявіла аб пераняцці велічы Візантыйскай імперыі.

Адным з вынікаў аб'яднання краіны і павышэння яе міжнароднага прэстыжу стала прыняцце правіцелем новага тытула (цар), які лічыўся вышэйшым за княжацкі. Упершыню тытул цара прыняў у 1547 г. маскоўскі гасудар Іван IV, якога пазней празвалі Грозным.

Зрабіце параўнанне саслоўна-прадстаўнічай манархіі ў заходнееўрапейскіх краінах і ў Расіі. Што вы бачыце агульнага? Якія адрозненні можаце назваць?

Менавіта пры ім адбыліся многія найважнейшыя падзеі, у ходзе якіх была пашырана тэрыторыя і ўмацавалася дзяржава. У XVI ст. пачалося фарміраванне адзінага рускага народа. Расія не толькі была аб'яднаная, але і ўпершыню пачала далучаць суседнія тэрыторыі. Працэсы цэнтралізацыі дзяржавы, пачатыя яшчэ папярэднікамі Івана Грознага, прыйшлі да завяршэння. Іван IV паслядоўна змагаўся з баярствам і яго ўплывам. Аднак поўнаасцю зламаць землеўладальніцкае баярства пакуль было немагчыма.

Пры Іване IV пачалі збірацца *Земскія саборы*. Гэта былі з'езды прадстаўнікоў усіх зямель дзяржавы, якія праводзіліся для вырашэння самых важных пытанняў. На іх прысутнічалі прадстаўнікі не толькі ад баярства, але і ад дваран, гараджан, купцоў, у выключных выпадках нават ад залежных дзяржаўных сялян. Іван Грозны выкарыстоўваў *Земскія саборы*, каб прымаць рашэнні ў процівагу баярству. Такім чынам, Маскоўская дзяржава набыла рысы саслоўна-прадстаўнічай манархіі. Пры гэтым цар Іван паслядоўна адстойваў самадзяржаўны прынцып улады гасудара.

Узмацняючы асабістую самадзяржаўную ўладу ў барацьбе з баярствам, буйнымі землеўладальнікамі, Іван IV стаў абапірацца на дваранства — людзей з «гасударовага двара». Дваране атрымлівалі зямельныя надзелы за сваю службу, найперш ваенную.

З часам яны былі практычна ўраўнаваня ў правах з баярамі, у тым ліку ў валоданні зямлёй і прыгоннымі сялянамі.

У ходзе ваеннай рэформы ўпершыню было створана пастаяннае, рэгулярнае войска — стралецкія палкі. Стральцамі першы час у асноўным былі дваране. Яны забяспечваліся адзеннем і агнястрэльнай зброяй за дзяржаўны кошт.

Шмат было зроблена для цэнтралізацыі краіны. З'явіўся абавязковы для ўсёй тэрыторыі дзяржавы

Царэвіч Іван Іванавіч на прагулцы.
Мастак *Mikhail Avilau*. 1913 г.

новы Судзбнік, які адлюстравваў узмацненне ўлады цара, калі ўсе хыхары краіны разглядаліся як яго падданыя і іх судзілі па адзіных законах.

Прыгонныя адносіны набылі самыя жорсткія формы.

Судзбнік 1550 г. аб сялянскіх пераходах

А сялянам пераходзіць з воласці ў воласць, з вёскі ў вёску, адзін тэрмін на год, за тыдзень да дня Юр'я асенняга і тыдзень пасля дня Юр'я асенняга. Двары, што знаходзяцца ў палях, плацяць пажылое за двор рубель, а ў лясках паўрубля. А каторы хрысціянін пражыве на ім год, ды і пойдзе адсюль, і ён плаціць чвэрць двара, а два гады пажыве, ды і пойдзе адсюль, і ён паўдвара плаціць; а тры гады пажыве і пойдзе адсюль, і ён плаціць тры чвэрці двара; а чатыры гады пражыве, і ён увесь двор плаціць.

Пра якую дзяржаўную палітыку адносна сялян сведчыць дакумент?

Аформілася структура тэрытарыяльнага кіравання краінай. Былыя межы ўдзельных княстваў ліквідоўваліся. Тэрыторыя краіны дзялілася на воласці і паветы, якія сталі асноўнай адзінкай для збору падаткаў. Уся ўлада належала цяпер царскім намеснікам, якія спецыяльна накіроўваліся на пэўную тэрыторыю. Яны былі «на кармленні» — жылі за кошт кіраваных імі тэрыторый.

Стварэнне дзяржаўнага апарату пры Іване Грозным. Найважнейшым новаўвядзеннем з самага пачатку XVI ст. стала стварэнне пастаяннага апарату дзяржаўнага кіравання. Для ўплыву на розныя сферы жыцця краіны былі створаны цэнтральныя органы кіравання — *прыказы* (палаты, ізбы). Сярод іх былі Земскі, Пасольскі, Стралецкі, Пушкарскі, Разбойны і іншыя. Іх функцыі нярэдка перапляталіся. Прыказы падпарадкоўваліся цару, які разам з *Баярскай думай* каардынаваў іх работу.

Царкоўная рэформа была праведзена па выніках Стаглавага сабора. Сваю назву ён атрымаў ад вынікавага дакумента са 100 глаў, які ўніфікаваў царкоўнае жыццё на ўсёй тэрыторыі краіны.

Калі мы гаворым пра рэформы Івана IV, трэба памятаць і пра тыя метады, якімі ён іх праводзіў. Для арганізацыі бяспекі цара і для правядзення рэформаў была ўведзена апырчніна. Быў створаны спецыяльны царскі ўдзел, яго землі аддаваліся апырчнікам, якія павінны былі змагацца з ворагамі цара. Бо цар нярэдка лічыў, што яго акружаюць адны здраднікі, хоць іх здрады ніколі не былі даказаны. Без суда, толькі на падставе падазрэнняў, былі забітыя дзясяткі тысяч чалавек. Сярод знішчаных было шмат прадстаўнікоў баярскіх, дваранскіх родаў, царкоўных іерархаў, багатых і ўплывовых людзей. Гэта не дзіўна — уся іх маёмасць і землі ішлі ў казну цара. Самай яркай праявай апырчніны стаў разгром Вялікага Ноўгарада ў 1570 г. Цар запозрыў гараджан у змове, у выніку без усякага суда і доказаў віны была знішчана значная частка насельніцтва. Аднак калі пад Масквой з'явілася

татарскае войска, а прычнікі разбегліся і не здолелі абараніць краіну. Стала зразумела, што прычыніна абараняла толькі самадзяржаўную ўладу цара. Так паступова было зламанае супраціўленне старой арыстакратыі — баярства. Самадзяржаўе цяпер нічым не абмяжоўвалася.

Знешняя палітыка Івана Грознага. Маскоўскае царства, якое аб'ядналася і ўмацавалася ў пачатку XVI ст., змагло пачаць вырашэнне важных знешнепалітычных задач. Залатая Арда распалася, але былі створаны шматлікія татарскія ханствы, сярод якіх найбольш прыкметную ролю адыгрывалі Казанскае і Крымскае. Традыцыйна правіцелі гэтых краін лічылі Маскву сваім сапернікам і часта здзяйснялі напады.

Рост тэрыторыі Расійскай дзяржавы ў XVI ст.

Прачытайце па картасхеме асноўныя кірункі знешняй палітыкі Івана IV Грознага.

У 1552 г. руская армія ўзяла Казань, а праз некалькі гадоў было скорана Астраханскае ханства. Усе тэрыторыі па цячэнні Волгі ўвайшлі ў склад Маскоўскай дзяржавы. Гэта садзейнічала развіццю гандлю з усходнімі краінамі. Знікненне пагрозы татарскіх нападаў з усходу вырашыла найважнейшую задачу бяспекі і эканамічнага развіцця Маскоўскай дзяржавы.

У час кіравання Івана Грознага пачалося і пакарэнне Сібіры, хаця сам цар тады не выказаў да гэтага ніякай цікавасці. Да асваення паўночных зямель і выкарыстання іх прыродных багаццяў імкнуліся купцы Строганавы. Менавіта яны нанялі атрад казакоў, што складаўся прыблізна з 700 чалавек на чале з Ермаком Цімафеевічам, для нападу на Сібірскае ханства ва Усходняй Сібіры. У 1582 г. атрад Ермака ў жорсткіх баях разграміў сілы ханства. Тэрыторыя Усходняй Сібіры ўвайшла ў склад Маскоўскай дзяржавы.

З усіх татарскіх дзяржаў захавалася толькі Крымскае ханства, якое хутка стала васалам Асманскай імперыі і доўгі час пагражала Маскоўскай дзяржаве і краінам Усходняй Еўропы.

На заходніх межах Маскоўская дзяржава таксама распачала серыю няспынных войнаў. У 1558 г. Іван Грозны пачаў вайну з Лівоніяй. Мэтай Лівонскай вайны для Расіі было атрыманне выхаду да Балтыйскага мора. Лівонія апынулася хутка разгромленай, і тады ў барацьбу за так званую «лівонскую спадчыну» ўступіла Вялікае Княства Літоўскае пры падтрымцы Польшчы, Швецыі і Даніі. У адказ армія Івана Грознага захапіла Полацк і Падзвінне.

Доўгая вайна з Маскоўскай дзяржавай прывяла ў 1569 г. да стварэння Рэчы Паспалітай — федэратыўнай дзяржавы Польскага Каралеўства і Вялікага Княства Літоўскага, што ўзмацніла іх ваенную магутнасць. У выніку Маскоўская дзяржава страціла ўсе перавагі, якія мела ў пачатку вайны, і ў 1583 г. вайна завяршылася. Такім чынам, доўгая і вельмі цяжкая Лівонская вайна практычна нічога не змяніла на заходніх межах Маскоўскай дзяржавы. Многія рэгіёны краіны былі даведзены да галечы самой палітыкай Івана Грознага. Вялізныя намаганні народа аказаліся марнымі.

**Англічанін Джэрэм Гарсей, які жыў у Маскве з 1572 г.
і выконваў дыпламатычныя даручэнні Івана Грознага**

Лад і кіраванне Рускай дзяржавай так змяніліся супраць ранейшага, што можна было назваць гэтую дзяржаву зусім новай; усё атрымала новы выгляд, адваротны старому... [Цар] пакарыў Полацк... і шмат іншых гарадоў і ўмацаванняў... ва ўсходняй Лівоніі, заваяваў царствы Казанскае і Астраханскае, землі шматлікіх нагаяў, чаркескіх татараў і мноства іншых народаў, якія жылі на адлегласці дзвюх тысяч вёрстаў, па берагах славутай ракі Волгі, на поўдзень да самага Каспійскага мора.

В. В. Ключэўскі, расійскі гісторык канца XIX – пачатку XX ст.

Станоўчае значэнне цара Івана ў гісторыі ... дзяржавы далёка не такое вялікае, як можна было б думаць, мяркуючы па яго задумах і пачынаннях, па шуму, які рабіла яго дзейнасць. Грозны цар больш задумваў, чым зрабіў, мацней падзейнічаў на думкі і нервы сваіх сучаснікаў, чым на сучасны яму дзяржаўны парадак. Жыццё Маскоўскай дзяржавы і без Івана ўладкавалася б гэтаксама, як яно будавалася да яго і пасля яго, але без яго гэтае ўладкаванне пайшло б лягчэй і раўней, чым яно ішло пры ім і пасля яго: найважнейшыя палітычныя пытанні былі б вырашаны без тых узрушэнняў, якія былі ім падрыхтаваныя...

Якая з прыведзеных ацэнак дзейнасці Івана Грознага здаецца вам больш аб'ектыўнай? Аргументуйце свой пункт гледжання.

«Смутны час». Пасля смерці Івана Грознага некаторы час кіраваў яго сын, які памёр бяздзетным. Яшчэ адзін малодшы сын Грознага — Дзмітрый — загінуў пры загадкавых абставінах. Перарвалася прамая лінія Рурыкавічаў.

У 1598 г. Земскі сабор выбраў царом Барыса Гадунова, швагра цара Фёдара Іванавіча. Гадуноў шмат зрабіў для правядзення рэформаў і нармалізацыі жыцця ў краіне. Але любові і даверу народа не атрымаў. Некалькі неўраджайных гадоў запар выклікалі рэзкае незадавальненне выбарным царом.

У гэтых умовах з'явіўся прэтэндэнт на прастол — Лжэдзмітрый I, які сцвярджаў, што ён — сын Івана Грознага, што цудам выжыў. Яго падтрымалі ў Рэчы Паспалітай. Невялікая спачатку армія Лжэдзмітрыя, уступіўшы ў межы Маскоўскай дзяржавы, хутка расла. У 1605 г. раптоўна памёр Барыс Гадуноў. Армія самазванца дасягнула Масквы, і хутка ён быў увянчаны царскай каронай.

Але прыезд каталіцкіх святароў і вялікай колькасці палякаў, якія атрымалі важныя пасады ў дзяржаве, хутка прывёў да страты Лжэдзмітрыем папулярнасці. Праз год ён быў звергнуты і забіты.

Гэты перыяд безуладдзя і войнаў у гісторыі Расіі атрымаў назву «Смутны час». Чарада самазванцаў, якіх падтрымлівала Рэч Паспалітая, імкнулася захапіць уладу. У хуткім часе пачалася адкрытая вайна з Рэччу Паспалітай. Пасля разгрому рускай арміі пад Клушынам летам 1610 г. Масква засталася безабароннай. Члены Баярскай думы пагадзіліся прызнаць царом Уладзіслава, сына караля Рэчы Паспалітай, а ў Маскве размясціўся гарнізон арміі Швецыя ставіла сабе за мэту захапіць паўночныя землі, казацкія атрады спусташалі поўдзень.

Дзмітрый Самазванец.
Гравюра Франца Снядзецкага.
Каля 1606 г.

Краіна была разрабаваная. У гэтых умовах патрыятычныя сілы пачалі арганізоўваць народнае апалчэнне. Сабранае ў Ніжнім Ноўгарадзе старастам Кузьмой Мініным і князем Дзмітрыем Пажарскім народнае апалчэнне рушыла на Маскву. Пасля цяжкіх баёў яно вызваліла сталіцу.

У 1613 г. адбыўся Земскі сабор для выбару цара, на якім прысутнічалі шматлікія прадстаўнікі ад усіх зямель Рускай дзяржавы. Царом быў выбраны Міхаіл Раманаў, стрыечны пляменнік апошняга рускага цара — Рурыкавіча.

У 1618 г. была адбіта апошняя спроба захопу Масквы арміяй Рэчы Паспалітай і падпісана Дэулінскае перамір'е. Паводле яго ўмоў значныя тэрыторыі адышлі да Рэчы Паспалітай, перш за ўсё Смаленск. Гэта дало магчымасць спыніць кровапралітную вайну і пачаць аднаўленне краіны.

Асноўныя падзеі, звязаныя са спыненнем дынастыі Рурыкавічаў і прыходам да ўлады дынастыі Раманавых

1533–1584 гг.	Праўленне цара (з 1547 г.) Івана IV Грознага. Умацаванне самадзяржаўнай улады
1558–1583 гг.	Лівонская вайна
1584–1598 гг.	Праўленне цара Фёдара Іванавіча
1598–1605 гг.	Спыненне дынастыі Рурыкавічаў. Выбранне царом Барыса Гадунова. Голад. Народныя хваляванні
1605–1606 гг.	З'яўленне самазванца Лжэдзмітрыя I. Пачатак грамадзянскай вайны
1606–1607 гг.	Цараванне Васіля Шуйскага. Паўстанне пад кіраўніцтвам Івана Балотнікава
1608–1610 гг.	З'яўленне самазванца Лжэдзмітрыя II. Ваеннае ўмяшанне Швецыі і Рэчы Паспалітай
1610–1612 гг.	«Сямібаяршчына». Іншаземная інтэрвенцыя. Стварэнне народных апалчэнняў. Вызваленне Масквы ад інтэрвентаў
1613 г.	Выбранне на царства Міхаіла Раманава

Маскоўская дзяржава ў XVII ст. Нягледзячы на маладосць Міхаіла Раманава, палітыка яго саветнікаў аказалася дальнабачнай і абапіралася на падтрымку Земскіх сабораў. Усімі сіламі ўлады імкнуліся садзейнічаць адраджэнню нармальнага жыцця дзяржавы. У Баярскай думе цяпер засядалі прыбліжаныя да цара дваране. Зноў умацавалася сістэма прыказаў. Пры цару Аляксею Міхайлавічу быў створаны Прыказ тайных спраў, які падпарадкоўваўся асабіста цару і наглядаў за дзейнасцю дзяржаўнага апарату. Пры першых Раманавых паслядоўна была адбудаваная, абноўленая і значна ўмацаваная сістэма самадзяржаўнага кіравання.

Жахлівым наступствам Смуты было знішчэнне насельніцтва ў ходзе войнаў. Некаторыя раёны проста абязлюдзелі. Плошчы ворных зямель скараціліся ў некалькі разоў.

Любымі шляхамі трэба было аднавіць землекарыстанне, каб пазбегнуць пастаяннай пагрозы голаду. Сяляне атрымлівалі шматлікія льготы, аднак у цэлым царскія ўлады дзейнічалі ў інтарэсах землеўладальнікаў — дваран і баяр. Служылыя дваране па-ранейшаму атрымлівалі ад цара землі, але цяпер пасля іх смерці дзяржава не адбірала дараванае — маёнткі сталі спадчыннымі. Паступова сціраліся адрозненні паміж баярствам і дваранствам. У хуткім часе ўлады пайшлі па шляху вяртання і рэзкага ўзмацнення прыгоннай залежнасці. Саборнае Улажэнне 1649 г. поўнасьцю запрыгоніла сялян. Збеглых сялян цяпер можна было шукаць вечна, іх трэба было вяртаць уладальнікам-памешчыкам.

Адказам на ўзмацненне эксплуатацыі сталі шматлікія народныя выступленні. Сялянская вайна пад кіраўніцтвам Сцяпана Разіна, «сяляны» і «медны» бунты, шматлікія іншыя паўстанні скалалі Расію. З вялікай цяжкасцю царскім уладам удавалася падавіць народнае незадавальненне. У гэтай сітуацыі спынілася скліканне Земскіх сабораў. Самадзяржаўная ўлада маскоўскіх гасудароў больш не мела патрэбы ў падтрымцы саслоўяў.

Міхаіл Раманаў не веў актыўнай знешняй палітыкі: краіна аднаўлялася і яшчэ памятала страшную Смуту. Затое практычна ў самым пачатку кіравання Аляксея Міхайлавіча сітуацыя на заходніх граніцах рэзка абвастрылася. У 1648 г. ва Украіне пачалася нацыянальна-вызваленчая вайна пад кіраўніцтвам Багдана Хмяльніцкага супраць панавання Польшчы. Хмяльніцкі бачыў у Маскоўскай дзяржаве свайго саюзніка. У 1654 г. на Пераяслаўскай радзе казакі прысягнулі Маскве, якая прыняла іх у падданства. Адначасова Швецыя атакавала Рэч Паспалітую. У момант аслаблення Рэчы Паспалітай руская армія ў тым жа 1654 г. пачала наступленне на тэрыторыю ВКЛ. Былі ўзятыя Смаленск і многія іншыя гарады, а ў хуткім часе і Вільня. Аднак Рэч Паспалітая перайшла ў контрнаступленне і вярнула частку тэрыторыі. У 1667 г. быў падпісаны Андросаўскі дагавор, паводле якога Смаленск і чарнігаўскія землі адышлі да Расіі. Фактычна Маскоўскай дзяржаве ўдалося вярнуць тэрыторыі, страчаныя ў час Смуты. Цяпер ва ўмовах аслаблення Рэчы

Міхаіл Раманаў.
Фрагмент помніка «Тысячагоддзе Расіі»,
г. Вялікі Ноўгарад, Расія

Падрыхтуйце вуснае паведамленне па рускай культуры XVI–XVII стст. Выступіце перад аднакласнікамі.

Паспалітай з’явілася магчымасць актыўнай палітыкі на заходніх межах.

Культура Расійскай дзяржавы ў XVI–XVII стст. У культуры Маскоўскай дзяржавы ў разгляданы перыяд пачаў праяўляцца

паступовы адыход ад строгіх канонаў візантыйскага царкоўнага мастацтва. Усё актыўней фарміраваліся ўласныя культурныя традыцыі. Упершыню можна гаварыць аб з’яўленні заходнеўрапейскіх уплываў. Але ў значнай ступені мастацтва мела яшчэ менавіта рэлігійны характар. Толькі пакрысе праяўляліся яго свецкія формы.

У Маскве быў пабудаваны мураваны Крэмль з чырвонай цэгля. Галоўным саборам краіны стаў Успенскі сабор у Крамлі, дзе праходзілі каранацыі. Кіравалі будаўніцтвам італьянскія майстры. Велічны сабор Васіля Блажэннага на Краснай плошчы перад Крамлём стаў сімвалам перамогі над Казанскім ханствам.

Зараджаўся свецкі жывапіс, які быў прадстаўлены парсунамі (ад слова «персона») — партрэтамі цароў. Парсуны малявалі іканапісцы, і таму добра відаць, што менавіта абразы былі ўзорам для адлюстравання. У 1564 г. Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец выдалі першую друкаваную кнігу ў Маскоўскай дзяржаве — «Апостал».

У XVI–XVII стст. завяршыўся працэс аб’яднання рускіх зямель пад уладай Масквы. Узнікненне саслоўна-прадстаўнічых устаноў умацавала краіну. Пospехі прывялі да прыняцця маскоўскімі гасударамі новага тытула — цар. Паступова было зламанае супраціўленне старой арыстакратыі — баярства. Улада цароў стала аднаасобнай — самадзяржаўнай. Была створана цэнтралізаваная дзяржава са стабільным дзяржаўным апаратам. У новай тэрытарыяльна-адміністрацыйнай структуры намеснікі падпарадкоўваліся асабіста цару. Эканамічная арганізацыя самадзяржаўнай манархіі была як найцясней звязана з умацненнем прыгоннага права. Аб’яднаўшы краіну, маскоўскія цары пачалі далучаць суседнія тэрыторыі. На заходніх межах цяжкі перыяд войнаў з Рэччу Паспалітай пакуль не прынес перамогі ніводнаму з бакоў.

1. Якое значэнне для Рускай дзяржавы мелі ўсталяванне роднасных сувязяў з візантыйскім імператарам і прыняцце Іванам Грозным тытула цара?
2. Самастойна складзіце схему або табліцу «Рэформы Івана IV». Як вы мяркуеце, у чыіх інтарэсах праводзілася рэфармаванне? Якія з гэтых рэформаў вы лічыце эфектыўнымі для дзяржавы? Растлумачце сваё меркаванне.
3. Даследчыкі даюць розную ацэнку апырчніне як унутранай палітыцы Івана Грознага: «ланцуг выпадковых, не звязаных адзінай палітычнай мэтай мерапрыемстваў» (В.В. Ключэўскі), «падрыхтэ аднаасобнага і палітычных пазіцый баярства, царквы і іншых буйных вотчыннікаў» (С.М. Салаўёў), «паслядоўная барацьба

§ 29-1

з удзельным сепаратызмам, прывід якога мроіўся Грознаму ўсюды» (А. А. Зімін). Якое з гэтых азначэнняў бачыцца вам найбольш трапным? Чаму?

- Ці можна пакарэнне Сібіры Маскоўскай дзяржавай разглядаць як каланізацыю? Патлумачце свой пункт гледжання.
- З дапамогай тэксту параграфа, табліцы на с. 238 і дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце артыкул у фармаце Вікіпедыі «Смутны час у Расіі: прычыны і вынікі».
- Як вы лічыце, якія вынікі праўлення цара Аляксея Міхайлавіча былі самымі важнымі для Расіі?
- Запоўніце ў сшытку табліцу «Асноўныя напрамкі знешняй палітыкі расійскіх праўцеляў у XVI–XVII стст.». Зрабіце выснову аб тым, якім чынам унутраная палітыка аказвае ўплыў на знешнюю.

Напрамак знешнепалітычнай дзейнасці	Мэты	Дасягнутыя вынікі

- Складзіце схему, якая характарызуе сістэму дзяржаўнага кіравання ў Расіі, што склалася ў XVII ст.

§ 28. Эпоха пераўтварэнняў у Расіі ў XVIII ст.

Што ўяўляла сабой эпоха пераўтварэнняў у Расіі ў XVIII ст.? Якія вынікі былі дасягнутыя?

Якія пераўтварэнні былі ажыццёўлены Пятром I у Расіі? Як пры Кацярыне II змянілася становішча дваранства і сялянства? Што такое асветны абсалютызм? Якія былі асноўныя напрамкі знешняй палітыкі Пятра I і Кацярыны II? (Гісторыя Новага часу, 7 клас)

Кіраванне Пятра I і рэформы ў Расіі. У 1682 г. у 10-гадовым узросце царом стаў Пётр I, празваны пазней Вялікім. Да яго паўналецця вакол трона ішла барацьба за ўплыў паміж групамі знаці, а асабліва небяспечныя былі бунты стралецкага войска. У выніку Пётр ніколі не давяраў старой арыстакратыі.

Затое ён заўсёды з вялікай цікавасцю адносіўся да заходнееўрапейскай культуры, навуковых і тэхнічных дасягненняў. Ён быў частым госцем у маскоўскай Нямецкай слабадзе, дзе жылі іншаземцы, што былі на службе ў цара, і гандляры.

У 1697 г. упершыню рускі цар адправіўся ў Вялікае Пасольства па краінах Еўропы. Пётр падарожнічаў інкогніта, пад чужым імем. З ім паехалі шмат маладых арыстакратаў, якія павінны былі вывучаць розныя дасягненні еўрапейцаў.